

SOCIOLOGIE ȘI ANTROPOLOGIE

POLICENTRISMUL ȘCOLII SOCIOLOGICE DE LA BUCUREȘTI: CALEA METODOLOGICĂ LA HENRI H. STAHL

Dumitru Sandu

Universitatea București

Abstract. Contrary to its unique mentor name, Gusti School was, after a short unitary period, a polycentric one. Dimitrie Gusti built his school of thought and practice on systemic, methodological, institutional, topical and mentoring paths. Henri H. Stahl, his collaborator, acted even early in the 1930 as an emerging centre in the Gusti School. He codified for fieldwork the methodological project of the Gusti's monographic approach and acted as a mentor for successive waves of young researchers in the interwar period and later on, up to his passing away in 1991. The current time community development social engineering was first of all codified by Henri Stahl (1935), after the first year of work in Royal student's teams. He went far beyond Gusti's frame of thought by the theory of devalmas (traditional, common ownership) village, social archaeology method, theory of community based on diffuse tradition, rules of modernising the village by itself ("ridicarea satului prin el însuși") etc. Other top leaders in the Gusti School, like Anton Golopenția, Traian Herseni and Mircea Vulcanescu, provide by their activity support for the idea that the Sociological School from Bucharest was a polycentric one. The article supports the idea that Henri H. Stahl was one of the key, long term actors in a polycentric community of practice launched by Dimitrie Gusti in the between the two World Wars in Romania.

Key words: sociological school, Sociological School from Bucharest, mentorship, sociological monography, community development, sociology of Henri H. Stahl.

De ce să mai citim astăzi pe Gusti sau pe oricare alt monografist al anilor '30? Monografia – extinsă ca la Nerej¹ sau sumară ca la Golopenția² – este moartă sau de utilitate neconvingătoare?³ Varianta ei extinsă era puternic criticată încă din

¹ H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une région archaïque: Les manifestations économiques, juridiques et administratives. Unités, procès et tendances sociales*, București, Institut des sciences sociales de Roumanie, 1939.

² A. Golopenția, *Monografia sumară a satului*, „Curierul Serviciului Social”, V, nr. 4, 1939.

³ „Monografia sumară” propusă explicit de Anton Golopenția ca bază pentru realizarea studiilor în cele 60 de sate anchetate în vara anului 1938 a fost, fără îndoială, o contribuție majoră la depășirea limitelor monografiei comprehensive a lui Gusti. În evaluarea pe care o face în 1942 asupra cercetării din 60 de sate, Golopenția (A. Golopenția, D. C. Georgescu, *60 sate românești, cercetate de*

anii '30 de către Anton Golopenția. Ce mai spune *Nerejul* despre istoria recentă a satului românesc, departe de devălmășia vrânceană⁴, rătăcit în tranzițiile cumulative ale postcomunismului sau integrării europene? Ridicarea satului din sărăcie și izolare se mai poate face sub influența unor soluții de tipul echipelor regale studențești sau al unor variante actuale ale carlismului sau gustismului din proiectul Serviciului Social?⁵ Nu s-au schimbat fundamental modalitățile de modernizare a satului? Acum legătura cu modernitatea occidentală nu se face prin fonduri structurale, LEADER, GAL-uri, FRDS⁶, sau direct prin euro-navetiști pe care îi avem în Italia, Spania, Austria sau alt colț al Uniunii Europene?

Oare rămân toate temele menționate numai pe seama istoricilor, a celor interesați de mersul ideilor în perioada interbelică? Sau de felul în care comunismul a curmat brusc o școală de gândire socială de mare potențial? Nu cumva invocarea frecventă a lui Gusti și a Școlii căreia i-a dat numele – frecventă în comunismul de după mijlocul anilor '60 sau în postcomunismul postdecembrist – a fost mai mult una ritualică, de simplă omagiere, justificată desigur, dar fără folos consistent⁷ în mersul cunoașterii sociologice din România sau de aiurea?

Nu cred că poate fi dat un răspuns la toate aceste întrebări sau la cele înrudite lor fără judecare caz cu caz, temă cu temă. Oricum, în spațiul restrâns al acestui

echipele studențești în vara 1939, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1942) notează clar nemulțumirile sale întemeiate: numai 16 echipe au redactat monografiile sumare conform instrucțiunilor primite, fie pentru că echipierii erau nespecialiști, fie pentru că au fost dezinteresați, fie pentru că presiunea pentru activități practice în sate a fost mai puternică. Este probabil însă că problema a avut și o altă sursă legată de operaționalizarea metodei ca atare. Parcurgerea schemei de lucru detaliate în 1939 indică încă o formulă pe cadre și manifestări, cu mai puțini indicatori de completat decât în varianta exhaustivă a monografiei, dar tot greoaie. Este posibil ca și acest fapt să fi contribuit la nerealizarea tuturor monografiilor sumare așteptate. În plus, în autorecenzia pe care o întocmește, Golopenția remarcă și necorelarea dintre capitole. Multe dintre neajunsurile semnalate sunt comune cu critica pe care Stahl o face la volumul despre Nerej, pe care l-a coordonat: empirism, necorelare capitole, redactare greoaie etc. Deschiderea metodologică pe care Golopenția o realiza prin monografiile sumare era însă fundamentală, subsumată dorinței sale de a face nu „știință pentru știință”, ci știință „cu rost, capabilă să deosebească esențialul de întâmplător”, după cum declara Ștefaniei Cristescu într-o scrisoare din 1937 (A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. III, București, Edit. Enciclopedică, 2012, p. 431). Pentru raportul dintre monografia sumară, monografia extinsă, atlasul social și abordările actuale în domeniu este nevoie de o analiză detaliată, separată, în alt context. Ceea ce părea utopie în anii '30 în legătură cu realizarea atlasului social al României este în bună măsură rezolvabil astăzi prin folosirea datelor statistice existente și a mijloacelor moderne de analiză a datelor. Insuficiente, dar indicative în acest sens ar putea fi experiențe de genul indicelui dezvoltării sociale a localităților (IDSL), calculat pentru toate comunele și orașele țării, cu date 2008 de la Institutul Național de Statistică (D. Sandu, *Social Disparities in the Regional Development and Policies of Romania*, „International Review of Social Research”, I, nr. 1, 2011, p. 10–30.

⁴ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, vol. I, București, Edit. Academiei R.S.R., 1958.

⁵ D. Gusti, *Bazele științifice ale serviciului social*, „Sociologie Românească”, IV, nr. 1–3, 1939, p. 1–8.

⁶ *** *Practica dezvoltării comunitare*, D. Sandu (coord), Iași, Edit. Polirom, 2007.

⁷ Z. Rostás, *Atelierul gustian: o abordare organizațională*, București, Edit. Tritonic, 2005, p. 8.

articol⁸ nu îmi propun un obiectiv de o astfel de anvergură. Ceea ce intenționez este numai deschiderea unei discuții din perspectiva reflecției metodologice care a fundamentat demersul de cercetare și de acțiune sau de cercetare-acțiune socială la linia Henri H. Stahl.

Fiind vorba de o introducere la o bibliotecă virtuală de proporții considerabile, scopul meu este în primul rând acela de a marca o posibilă variantă de regândire a Școlii Sociologice de la București (SSB), cu deschiderea argumentării pe cazul Henri H. Stahl. Validarea de detaliu a abordării propuse ar putea fi una dintre mizele lecturii întregii baze de date din SOCIOLBUC.

1. POLICENTRISMUL

Ipo-teza de bază a analizei susține că SSB a fost o școală policentrică încă din anii '30, structurată, pe termen mediu și lung, pe căi multiple – instituțional, de gândire sistemică, metodologie, tematică și mentorat. Centralitatea pe care fiecare dintre liderii Școlii și-a asigurat-o, în grade diferite, a fost o combinație a modalităților menționate. În timp, gradul sau tipul de centralitate au suferit modificări.

Fondatorul Școlii, Dimitrie Gusti, s-a impus în perioada interbelică prin construcție instituțională, gândire sistemică în sociologie, construcție metodologică, tematică abordată și mentorat. Este singurul dintre liderii grupului care a acționat prin toate cele cinci modalități de afirmare a poziției de lider de școală. Seminarul de Sociologie, Institutul Social Român, Ministerul Educației, Fundația Culturală „Principele Carol”, Serviciul Social, toate acestea sunt instituții pe care Dimitrie Gusti le-a coordonat și folosit (și) pentru lansarea/afirmarea Școlii Românești de Sociologie.

Calea metodologică de afirmare a contribuției proprii, fie prin codificarea monografismului, fie prin inventarea altor perspective a fost, poate, cea mai larg adoptată modalitate de afirmare a elevilor lui Gusti, în special la Stahl, Golopenția și Herseni. Pentru gustiștii care au supraviețuit fizic temnițelor sau marginalizării comuniste⁹, Herseni și Stahl, raportarea la etapa interbelică a Școlii va fi diferită, strategiile de cercetare și de publicare, de asemenea. Mă voi referi în continuare la particularități ale lui Henri H. Stahl în câștigarea centralității sale științifice în cadrul SSB. Analize separate, specifice, sunt necesare pentru fiecare dintre ceilalți elevi de marcă ai lui Gusti.

⁸ Mulțumesc profesorilor Sanda Golopenția și Zoltán Rostás pentru comentariile la o formă anterioară a acestui material. Evident, responsabilitatea pentru punctele de vedere susținute îmi aparține în întregime.

⁹ Perioada comunistă a curmat brusc drumul Școlii Gusti: Golopenția (septembrie 1951) și Vulcănescu (octombrie 1952) își încheie viața în închisorile vremii; complet marginalizat, Gusti nu va mai ajunge să se apropie de sociologie până la dispariția sa (1955); Herseni petrece aproape cinci ani în închisoare (1951–1956).

2. PREZENȚĂ PUBLICISTICĂ ÎN SPAȚIUL VIRTUAL

O inspectare a numărului de citări și a frecvenței relative a citărilor (indicele h^{10}) pe fiecare dintre liderii SSB, pe perioade diferite de timp, poate oferi o primă imagine asupra percepției publice actuale a acestora la nivel de spațiu virtual. În perioada 1928–1948, Dimitrie Gusti a publicat 162 de titluri, conform unei statistici întocmite de Paula Herseni¹¹. Dintre acestea, 23 sunt regăsite în inspectarea care se poate face automat pe internet (*tabelul 1*). Mentorul Școlii se află, din acest punct de vedere, și în spațiul digital, în poziție de lider, urmat, la diferență considerabilă, de către Stahl și Herseni cu număr relativ egal de publicații. Ca număr de citări însă, Henri H. Stahl (HHS) era deja la un nivel relativ egal cu Dimitrie Gusti. Indicele de impact h era relativ egal pentru Gusti, Herseni și Stahl.

Tabelul 1

Prezența actuală (2012) a publicisticii principalilor reprezentanți ai Școlii Sociologice de la București în spațiul virtual¹²

Indicatori	Total			1928–1948		
	Publicații	Citări	Indice h	Publicații	Citări	Indice h
Henri H. Stahl	72	304	9	17	68	4
Traian Herseni	61	161	7	15	40	4
Dimitrie Gusti	68	140	6	23	64	5
Mircea Vulcănescu	36	57	4	2	2	1
Anton Golopenția	26	21	2	6	6	2
Octavian Neamțu	12	11	2	2	3	1
Xenia Costa-Foru	3	10	2	2	7	2

Măsurile prezentate sunt dependente de ceea ce există înregistrat în format electronic, pe internet, din publicațiile și citările sociologilor afirmați inițial în Școala Gusti. Datele sunt semnificative pentru actualitatea autorilor respectivi în conștiința comunităților sociologice din România și din străinătate. Măsurile de impact – date de numărul de citări și de indicii h – sunt, evident, condiționate de prezența textelor în spațiul virtual, de longevitatea autorului și de numărul de ani în care a avut libertatea de a publica. De notat că ierarhia dintre Stahl, Herseni și

¹⁰ Indicele Hirsch (h) indică numărul de h de publicații (din totalul celor N înregistrate) care au cel puțin h citări fiecare, deosebite de restul celor $(N-h)$ publicații pentru care există mai puțin de h citări pe material. Pe cazul HHS, cu datele din *tabelul 1*, vom spune că nouă dintre cele 72 de publicații care apar pe internet, în cazul său, au cel puțin nouă citări fiecare. Restul de 63 publicații au mai puțin de 9 citări fiecare dintre ele. Și mai simplu, vom putea spune că indicele Hirsch specifică numărul minim de citări pentru publicațiile cele mai citate în seria unui autor dat.

¹¹ Vezi A. Mișu, *Studiu introductiv*, în T. Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 11.

¹² Determinări realizate prin programul *Publish or Perish*, decembrie 2012.

Gusti se menține, pe total perioadă, identică și dacă analiza se face nu cu indicele h , ci prin numărul mediu de citări pe publicație: 4,2 pentru HHS, 2,6 la Herseni și 2,1 la Gusti. Pe total perioadă, până în 2012, ierarhiile de actualitate publică în spațiul virtual sunt însă mult diferite. Prin număr de citări și indice h de impact, HHS trece pe prima poziție, urmat de Herseni și Gusti. Desigur, longevitatea și împrejurările de viață sunt diferite și explică foarte multe dintre diferențe.

Dincolo de acești factori însă, hotărâtor este rolul publicării în limbi străine. Cea mai citată carte a lui HHS este *Traditional Romanian Village Communities. The Transition from the Communal to the Capitalist Mode of Production in the Danube Region*, publicată la Cambridge University Press în 1980, traducere realizată de Daniel Chirot și Holley Coulter Chirot la volumul publicat inițial în franceză la Editura Academiei RSR și CNRS¹³. Varianta engleză a lucrării are 50 de citări, iar cea franceză numai 35. Volumul de maxim succes al profesorului Stahl este în linie de deplină continuitate cu cercetările pe care le întreprinde încă din perioada interbelică pe teme de sociologie istorică. După cele două volume publicate în engleză în 1980 și franceză în 1969, pe locul al treilea ca număr de citări este lucrarea despre Nerej publicată în franceză în 1939.

S-ar putea trage concluzia, din cele spuse anterior, că centralitatea lui HHS sub aspectul impactului public actual este dată de tematică – sociologie istorică și de limba folosită în publicare. Și totuși nu este atât de simplu. În seria lucrărilor de maximă citare la HHS (cu peste 9 citări), apar și volumul memorialistic din 1981¹⁴ *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, dar și volumele de metodologie pe tehnică monografică¹⁵ și de teoria și practica investigațiilor sociale¹⁶. Asupra rolului metodologiei în consolidarea poziției lui HHS în comunitatea științifică voi aduce câteva specificări în continuare.

3. REFLEXIVITATEA METODOLOGICĂ

Metoda monografică aplicată în special în cercetarea satului a fost marcatorul de școală sociologică folosit de Gusti în perioada lansării proiectului său de cercetare. În varianta ei de monografie extinsă, integralistă, metoda și-a pierdut repede atractivitatea. În punctul zero al aplicării ei pentru primele cercetări comunitare de la Goicea Mare (1925), Rușetu (1926), Nerej (1927), Fundul Moldovei (1928), Drăguș (1929), Runcu (1930) și Cornova (1931), ea a avut însă un rol deosebit de important.

¹³ H. H. Stahl, *Les anciennes communautés villageoises roumaines: asservissement et pénétration capitaliste*, Bucarest et Paris, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie et de CNRS, 1969.

¹⁴ H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri: din vechea școală a monografiilor sociologice*, București, Edit. Minerva, 1981.

¹⁵ Idem, *Tehnica monografiei sociologice*, București, Edit. Institutului Social Român, 1934.

¹⁶ Idem, *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol. I (*Metode și tehnici*), București, Edit. Științifică, 1974.

Era, în fapt, prima paradigmă metodologică românească de cercetare sistematică, științifică a satului, ruptură clară cu improvizația sau subiectivismul cunoașterii spontane prin simpla aducere aminte, participare la fenomen nedublată de rigorile observației științifice¹⁷.

Ceea ce conferă actualitate sociologiei stahliste¹⁸ este în primul rând reflexivitatea de ordin metodologic, capacitatea autorului de a se adapta din ce în ce mai mult rigorilor științifice prin autoevaluare, autocorecție. Nu încapă îndoială că în această dinamică a reflexiei metodologice a contat foarte mult și ceea ce s-a întâmplat în mediul imediat de lucru, în interiorul SSB. La fel de mult, sau poate chiar mai mult a contat însă și dinamica experienței proprii de cercetare și/sau acțiune socială. Filiația ideilor în relația lor cu cei doi termeni menționați – SSB și practica proprie de lucru la HHS – este mai mult de domeniul istoriei sociologiei și al istoriei profesionale personale. Interesele majore ale prezentei analize sunt legate de: a) identificarea principalelor schimbări în receptarea publică a lucrărilor semnate de HHS și b) semnalarea posibilelor aspecte de actualitate din lucrările sale publicate în decursul a peste 60 de ani (1929–1991). Acesta este motivul pentru care temele care țin mai mult de istoria ideilor vor fi invocate, în prezentul material, în principal prin note de subsol. Accentul va fi pus mai mult pe componentele metodologice și de dezvoltare comunitară din lucrările sale, dat fiind faptul că acestea au fost trecute, în citările actuale, în plan secund față de lucrările de sociologie istorică. Opțiunea derivă din faptul că textul de față este scris ca o introducere la secțiunea Stahl din Biblioteca Virtuală a Școlii Sociologice de la București (SOCIOLBUC). Sper ca prin conținutul său să faciliteze repunerea în dezbatere a unora dintre lucrările profesorului, relativ uitate, precum *Pentru Sat* (1939), cele două volume de *Teoria și practica investigațiilor sociale* (1974, 1975), *Eseuri critice despre cultura populară românească* (1983), dar și asupra lucrării sale fundamentale, *Les anciennes communautés villageoises roumaines: asservissement et pénétration capitaliste* (1969) etc. Desigur, sugestiile de semnalare a actualității unor lucrări își au doza lor de subiectivitate și țin de interesele de cercetare majore ale autorului acestui text pentru metodologie și analiză/dezvoltare comunitar-regională.

Principalele forme ale reflexivității întâlnite la HHS sunt codificările de metodă și (auto)evaluarea critică. *Tehnica monografiei sociologice* (1934) reprezintă întreprinderea fondatoare pentru codificarea practicii monografice de cercetare. Îmi par a fi încă actuale nu atât îndrumările sau planurile specifice pentru diferite categorii de cadre sau manifestări, cât precizările referitoare la modul de alegere a faptelor sociale, a unităților sociale, regulile de observare sociologică sau de

¹⁷ Idem, *Metode și moravuri „științifice”*, „Revista Fundațiilor Regale”, XII, nr. 1, 1945, p. 155–167.

¹⁸ Fenomenul se reîntâlnește, cu accente diferite, și la Anton Golopenția și, parțial, la Traian Herseni.

organizare a muncii pe teren. După ce va publica, în 1939, lucrarea în trei volume despre Nerej, în autorecenzia pe care o scrie în 1942 la volumul respectiv¹⁹, Stahl revine critic la experiență²⁰. Realizează că aspirația descriptivă integralistă nu trebuie preluată și în redactare. În prezentarea rezultatelor de analiză, „arhitectonica unei clădiri a gândului”²¹ trebuie să fie ținta. Dosarele tematice greoaie, pe cadre și manifestări, își pot avea locul în anexe. Ulterior, în 1974, când reia tematica metodologică, devine și mai critic, notând clar caracterul utopic al ideii de monografiere a țărilor, sat cu sat²².

Ieșirea din monografismul îngust de tip integralist și atomar este promovată în SSB însă, cu o contribuție esențială a lui HHS, încă din momentul în care se trece de la alegerea satelor pentru cercetare strict pe considerente de avantaj contextual (Goicea Mare și Rușețu)²³ la alegerea lor pe criterii de reprezentativitate regională:

„N-aș vrea să afirm că programul cercetărilor monografice care au urmat, câțiva ani de zile, a fost determinat exclusiv de mine. Totuși, cuvântul meu a trebuit să aibe o greutate oarecare, căci nu a putut rezulta din simplu hazard faptul că după Rușețu a fost aleasă Vrancea ca loc de studiu, adică o regiune care avea faima de «răzeșie» clasică, socotită de Cantemir drept «republică țărănească», după care a urmat «Vechiul Ocol al Câmpulungului Moldovenesc», adică cea de-a doua «republică» pomenită de Cantemir, apoi «Țara Oltului», de asemenea țară clasică a composesoratelor românești, apoi județul Gorj, în care masa satelor libere era copleșitoare. În sfârșit Orheiul,

¹⁹ H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une région archaïque*. Monographie sociologique par H. H. Stahl, București, Institut Roumain des Sciences Sociales, 1940, 3 vol., în „Sociologie Românească”, IV, nr. 7–12, p. 623–627.

²⁰ În trecerea de la schema neoperațională a monografiilor pe schemă fixă – 4 cadre, 4 manifestări și cu aglomerare de date care nu se puteau lega între ele –, un rol esențial a revenit, fără îndoială, lui Anton Golopenția. Schimbările pe care acesta le promovează pe căi multiple – monografia sumară, centrarea pe probleme, reorganizarea revistei „Sociologie Românească”, cercetările pe *60 de sate* și cele din plasa Dâmbovic etc. – au jucat un rol esențial în acest sens, cu efecte vizibile la nivelul întregii comunități gustiene. Dificultățile efective ale îndeplinirii acestor schimbări sunt clar marcate în corespondența Anton Golopenția – Ștefania Cristescu (S. Golopenția, *Introducere*, la A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. III, ed. cit., p. LXVI–LXXXIII).

²¹ H. H. Stahl, recenzie la *Nerej, un village d'une région archaïque* ..., ed. cit., p. 626

²² H. H. Stahl, (1975), *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol. II (*Cercetarea zonală*) București, Edit. Științifică, 1975, p. 142.

²³ „Seminarul de sociologie, atunci când a plecat în cele dintâi campanii monografice, și-a ales satele după ușurințele practice pe care le ofereau. Au fost alese satele care ridicau un minimum de dificultăți” (H. H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, București, Edit. Institutului Social Român, 1934, p. 107). Pentru alegerea primului sat, motivația este și mai clară: „Unul dintre membrii Seminarului, d. Gh. Popescu-Goicea, începuse de mai multă vreme o mică schiță a satului său natal, Goicea-Mare din jud. Dolj. Seminarul hotărăște deci să facă prima sa încercare în acest sat, astfel ca tot materialul ce se va culege să folosească monografiei mai dinainte începută de unul dintre membrii lui.” (H. H. Stahl, *Școala monografiei sociologice*, 1936, p. 1138).

de asemenea regiune de puternice sate de țărănie liberă” (H. H. Stahl, 1981, p. 46)²⁴.

Puternica polemică pe care HHS o lansează în 1938 despre cultura populară în concepția lui Lucian Blaga²⁵, reluată în anii '80²⁶, este construită tot în baza unei polarități metodologice. Ceea ce contestă Stahl în teoria stilului la Blaga, aplicată pentru cultura populară românească, este nu abordarea filosofică, ci sociologia implicită a explicării culturii populare²⁷ printr-un singur factor, eliminându-se orice determinism dincolo de categorii „semi-kantiene” asociate matricei stilistice, și pretinzând argumentarea despre cultura satului prin simpla experiență proprie a copilăriei. Acestei analize, HHS îi opune o abordare în care teoria „obștii pe bază de tradiție difuză”²⁸, observarea sistematică și considerarea determinărilor sociale multiple ale folclorului joacă un rol esențial.

O altă familie tematică în care reflexivitatea metodologică a lui Stahl se manifestă puternic, cu rezultate pe deplin viabile și astăzi, este cea a codificării regulilor de lucru și conceptualizare în cercetarea regională. Volumul al doilea din *Teoria și practica investigațiilor sociale* este primul manual de metodologie a cercetării sociale regionale, extrem de util și în continuare²⁹. Discutarea variantelor de integrare a cercetării regionale sau zonale cu cea locală sau comunitară în cadrul volumului³⁰, spre exemplu, poate fi de utilitate nemijlocită și în cercetările spațiale actuale. Exemplele de analiză a ariilor social-culturale, pe tipuri de sate (de colonizare, „slobozii”, izolate, pe cursuri de ape etc.), rețele de localități, de drumuri, rămân, de asemenea, exemplare. Reconstituirea formelor juridice dispărute în timp prin supraviețuirea urmelor lor în teritoriu, folosind ceea ce profesorul Stahl a numit arheologia socială, este una dintre contribuțiile sale majore atât la cercetare, pentru sociologie istorică, cât și la cea comunitar-regională³¹.

Viabilitatea cadrului de gândire stahlist este argumentată nu numai de teoria satului devălmaș, teoria obștii pe bază de tradiție difuză, codificarea regulilor de observare socială la sat, ci și de codificările explicite pe care le formulează pentru ceea ce astăzi denumim *dezvoltare comunitară*. La sfârșitul primului an de lucru în

²⁴ Tipul de argumentare, citat după *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice* (ed. cit.), era prezentat ca atare și în *Tehnica monografiei sociologice* (p. 107).

²⁵ H. H. Stahl, *Satul românesc. O discuție de filosofie și sociologia culturii*, „Sociologie Românească”, II, 1937, p. 489–502; idem, *Filosofarea despre filosofia poporului român*, „Sociologie Românească”, III, 1938, p. 104–119; idem, *Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga*, „Sociologie Românească”, III, nr. 1–3, 1938, p. 10–18.

²⁶ Idem, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, București, Edit. Minerva, 1983.

²⁷ Idem, *Satul românesc. O discuție de filosofie și sociologia culturii...*, ed. cit., p. 490.

²⁸ Idem, *Satul românesc...*, ed. cit.; idem, *Eseuri critice...*, ed. cit., p. 270.

²⁹ H. H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol. II (*Cercetarea zonală*), București, Edit. Științifică, 1975.

³⁰ *Ibidem*, p. 36–38.

³¹ Idem, *Vatra satului Cornova*, „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, X, nr. 1–4, 1932, p. 118–135.

formula echipelor regale studențești, Stahl publică studiul fondator pentru acest domeniu în România³². Pentru prima dată în literatura noastră de specialitate sunt formulate reguli extrem de importante ale intervențiilor sociale de tip participativ: educarea „îndoită a satului de către echipă dar mai ales a echipei de către sat”, acordarea priorității problemelor legate de economie și sănătate, constituirea căminelor culturale ca „unire laolaltă a tuturor oamenilor de bine dintr-un sat” pentru ridicarea satului prin el însuși³³.

4. CONCLUZII

Actualitatea sporită pe care sociologia stahlistă o are în literatura actuală (vezi *tabelul 1*) derivă în principal din modul în care autorul și-a susținut, teoretic și metodologic, principalele teme abordate – legate de: a) organizarea socială a satului devălmaș, b) „obștea pe bază de tradiție difuză”, c) modul de pătrundere a capitalismului în Estul Europei³⁴, precum și d) tehnologia „ridicării satului prin el însuși”³⁵. Reflexivitatea metodologică, exersată la început pe structurarea cercetării monografice și a dezvoltării comunitare, a fost, foarte probabil, principalul mecanism de autorealizare profesională la H. H. Stahl.

Diferența de performanță dintre studiul empirist din 1939 asupra Nerejului, scris în deplină ortodoxie monografistă³⁶, și lucrarea capitală din 1969 asupra vechilor comunități sătești ale României³⁷ este cea mai bună măsură a drumului lung pe care a știut să îl parcurgă: prin autocritica Nerejului³⁸, folosirea cercetării comparative în spațiul național și inter/trans-național, prin afirmarea „interdiscipli-

³² Idem, *Experiența echipelor regale studențești*, „Revista Fundațiilor Regale”, II, nr. 1, 1935, p. 140–152.

³³ Pentru detalii asupra contribuțiilor SSB, ale lui Henri Stahl în mod particular, la structurarea tehnicilor de dezvoltare comunitară în România începând cu perioada interbelică, vezi D. Sandu, *Gândirea regională în mișcarea gustiană de ridicare a satului*, „Transilvania”, nr. 11–12, 2012, p. 6–13; idem, „*Ridicarea satului*” prin el însuși: *ideologii și practici în interbelicul românesc*, „Secolul 21”, nr. 1-6, 2012.

³⁴ H. H. Stahl, *Traditional Romanian Village Communities. The Transition from the Communal to the Capitalist Mode of Production in the Danube Region*, Cambridge and Paris, Cambridge University Press and Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1980; idem, *Théories des processus de «modernisation» des Principautés Danubiennes et de l'ancien Royaume de Roumanie (1850–1920)*, „Review (Fernand Braudel Center)”, 1993, p. 85–111.

³⁵ Idem, *Pentru sat*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1939.

³⁶ David Gaiță remarcă, pe bună dreptate, că în Nerej cercetarea se face deja pe o problemă cheie, cea a răzeșiei. Tematica istorică nu mai joacă rolul de simplu cadru explicativ ca în schema gustiană, ci devine centru major de interes, problemă-cheie [D. M. Gaiță, *Henri H. Stahl et la monographie gustienne*, „Les Etudes Sociales” (Sociologie et politique en Roumanie, 1918–1948), nr. 153–154, 2011, p. 177]. Monografia stahlistă este minimalistă (*ibidem*) sau chiar infidelă în raport cu cea gustiană (*ibidem*, p. 172).

³⁷ H. H. Stahl, *Les anciennes communautés villageoises roumaines...*, ed. cit.

³⁸ Idem, *Recenzie la Nerej, un village d'une région archaïque...*, ed. cit.

narității în echipă de unul singur” (ca istoric, sociolog, demograf, geograf și statistician).

Genul de metodologie sociologică promovată de H. H. Stahl pe tot parcursul drumului său profesional a fost puternic marcat de integrarea unor metode diferite, calitative și cantitative, de lucru în echipă sau de unul singur, mono- sau interdisciplinar etc. A fost, hotărât, împotriva:

- formalismului matematic în tratarea fenomenelor sociale: „orice matematizare a fenomenelor sociale, neînsoțită de descrierea lor analitic-descriptivă, este nu numai nulă, ci de-a dreptul inducătoare în eroare. Adevărul acesta îl știa foarte bine, încă de acum un veac și jumătate, matematicianul-filozof, creator al sociologiei moderne, Auguste Comte, atunci când spunea că «orice matematizare ruptă de contactul direct cu realitățile nu este decât o pură metafizică»³⁹;
- abordărilor unifactoriale în explicarea fenomenelor sociale: „Orișice exclusivism teoretic ni se pare primejdios. De ce afirmăm aceasta? Pentru că știm că nu există fenomen mai complicat decât viața neamurilor. A-l reduce la simplu este a-l judeca simplist. Fatal, în sociologie, formula simplă este o formulă înșelătoare, imperialismul unei singure dogme fiind imperialismul improvizatorului grăbit”⁴⁰;
- confundării cunoașterii științifice cu cea de tip spontan (prin simplă participare la un fenomen, în absența oricărei grile științifice)⁴¹.

A fost firesc ca spațiul de mentorat pe care Stahl a reușit să îl cultive cu știință, pasiune și dăruire, pe tot parcursul vieții sale profesionale, să dea roade. Începutul semnificativ al afirmării acestei vocații a fost la Nereju, după cum mărturisea profesorul în convorbirile sale cu Zoltan Rostás:

„(...) în genere, rostul meu în aceste monografii a fost să fiu un fel de dascăl sau de dădacă a tuturor. Aproape cu fiecare în parte stăteam de vorbă, și discutam, și puneam problema.

– De la Rușețu începând, sau mai mult de la Nereju?

– Mai mult de la Nereju, da. La Rușețu de-abia intrasem, de-abia începusem. Mă descurcasem, dar n-aveam niciun fel de pretenții. Dar, de la Nereju începând, am fost în permanență un mentor, ca să zic așa, al celor mai tineri decât mine. Și cu toții am discutat problemele lor profesionale în adâncime.”⁴²

O bună parte din ecourile internaționale din perioada comunistă la publicațiile profesorului Stahl au fost, direct, efecte de mentorat cu tineri

³⁹ Idem, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, București, Edit. Minerva, 1983, p. 295.

⁴⁰ Idem, *Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga...*, ed. cit., p. 17.

⁴¹ Idem, *Satul românesc. O discuție de filosofia și sociologia culturii...*, ed. cit., p. 489–502.

⁴² Z. Rostás, *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985–1987)*, București, Edit. Paideia, 2000, p. 51.

specialiști, fie veniți din străinătate să facă teren în România⁴³, fie plecați definitiv din țară⁴⁴ după ce avuseseră șansa de a lucra cu profesorul Stahl.

5. DISCUȚIE

Teza policentrismului Școlii Sociologice de la București găsește, prin argumentele aduse, sper, o consistentă susținere pornind de la opera lui Henri H. Stahl. Ideea este de reluat și prin conceptualizări suplimentare și pe cazul altor foști membri ai Școlii. Biblioteca virtuală a Școlii Sociologice de la București (SOCIOLBUC)⁴⁵, prin extinderile ei treptate, va putea contribui și la lămurirea acestei teme.

Analiza anterioară a urmărit particularități de structurare a Școlii Sociologice de la București din perspectiva cercetărilor realizate, a textelor publicate. Schimbarea de perspectivă, cu mutarea accentului pe experiența directă a mentoratului, poate aduce note importante în discuție. Imaginea publică despre ceea ce s-a numit Școala Gusti a rezultat, în foarte mare măsură, din percepția interacțiunilor care au avut loc între Gusti și elevii săi. Pentru cei care nu au mai interacționat direct cu Gusti, ci cu elevii ai acestuia, precum Golopenția, Herseni sau Stahl, procesul a fost diferit. Paradigma de cercetare și, implicit, comunitățile de practică științifică au fost diferite. Gusti a rămas un termen privilegiat de referință, dar modelele mentorului direct au început să conteze din ce în ce mai mult. Este foarte probabil că pentru elevii elevilor lui Gusti, au căpătat sens din ce în ce mai mult mentorate sau „școli” înrudite între ele, de tipul Gusti-Stahl, Gusti-Herseni sau Gusti-Golopenția. Rămâne să fie explorată și această ipoteză prin analize de istorii orale, precum cele publicate de către Mihăilescu și Rostas⁴⁶, sau prin portrete științifice ale foștilor mentori⁴⁷ sau restituiri integrale ale operei, corespondenței și biografiei unora dintre gustiști⁴⁸.

⁴³ Este cazul lui Daniel Chirot, traducător în engleză al lucrării despre vechile comunități sătești din România (Stahl, 1969). În 1979 publică o intrare despre Henri H. Stahl (în Chirot, 1979).

⁴⁴ Mattei Dogan, fost doctorand al lui HHS (vezi, spre exemplu, recenzia sa la cele trei volume despre Nerej, publicată în *Population*, 1947), Michael Cernea, ajuns sociolog la Banca Mondială din 1974 (vezi, spre exemplu, materialul din 1996), Paul H. Stahl (vezi site-ul <http://www.phstahl.org/en/bibliography/volumes>) etc.

⁴⁵ Prezentul material a fost elaborat în contextul pregătirii secțiunii Henri H. Stahl din cadrul Arhivei Electronice a Școlii Sociologice de la București SOCIOLBUC (<http://sas.unibuc.ro/index.pl/sociolbuc>).

⁴⁶ I. Mihăilescu & Z. Rostas, *Dialog neterminat*, București, Edit. Curtea Veche, 2007.

⁴⁷ S. Chelcea, *Traian Herseni – clasic al psihosociologiei românești*; G. Geană, *Exemplaritatea unui destin*, ambele în *** *Traian Herseni în critica vremii*, M. Diaconu, C. Constantinescu, C. I. Herseni (ed.), Pitești, Edit. Universității din Pitești, 2007.

⁴⁸ Sanda Golopenția, *Cronologie*, în A. Golopenția, *Opere completei*, vol. I (*Sociologie*), S. Golopenția (ed.), București, Edit. Enciclopedică, 2002; idem, *Introducere*, în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară III*, București, Edit. Enciclopedică, 2012.

În forma ei interbelică, Școala Sociologică de la București a fost o „comunitate de practică”⁴⁹, de cercetare și acțiune structurată prin câteva paradigme inter-relate: a) monografismul de concepție gustiană, în faza inițială, b) ulterior cercetarea comunitar-regională centrată pe probleme și c) dezvoltare comunitară ca formă de intervenție socială. Asociate la acest nucleu au fost și cercetările de istorie socială ale lui Stahl și alte abordări particulare de ordin teoretic, în principal, la Herseni și Vulcănescu.

Destructurarea instituțională a Școlii, provocată de război și, ulterior, de comunism, a dus la dezagregarea comunității de practică. În anii '60 nu se mai poate reconstitui o comunitate de practică a cercetării sociale de tipul celei interbelice. Puntea de legătură cu vechea comunitate de practică științifică este asigurată de H. H. Stahl și T. Herseni. Mentoratul se face pe liniile metodologice ale vechii școli, cu focalizare pe abordările comunitar-regionale, dar prin distanțare clară față de monografismul integralist. Stahl aduce în prim planul activității sale de cercetare temele de sociologie istorică abordate începând cu Nerejul. Pentru cei care nu au ajuns să lucreze direct cu elevi de elită ai lui Gusti, tendința este ca raportările să fie făcute strict la opera lor, fără a mai menționa calitatea acestora de vechi membri ai Școlii Sociologice de la București.

⁴⁹ E. Wenger, *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*, Cambridge University Press, 1999.